

Allmänanda, opinionsbildning och interdemokrati

1.1 Leif Lewins fackföreningsundersökning

Mellan 1974 och 1977 undersökte Leif Lewin den svenska fackföreningsrörelsens interna demokrati. I sin studie utgick Lewin från att en demokratisk organisation borde fungera i enlighet med den demokratimodell han utvecklat i ett tidigare arbete.¹

Lewins demokratimodell utmärks i första hand av kravet på interaktion mellan väljare och valda, och har av det skälet givits benämningen interaktiv demokrati. Interaktionen skall fungera och komma till stånd dels genom aktivt deltagande från väljarnas sida, dels genom opinionsbildning bedriven av de valda. Med dessa normativa ställningstaganden skiljer sig Lewin både från sk elitister som har en väsentligen negativ inställning till deltagande, och – dessutom – från direkt-demokrater och förespråkare för *åsiktsöverensstämmelse*, då han anser att ledarna, för att dessa skall kunna fullgöra sin opinionsbildande funktion "har blott ej en rättighet utan en skyldighet att i vissa fall gå emot medlemsopinionen".²

Den interaktiva demokratimodellen är inte enbart en praktisk beslutsprocess, den skall även utveckla vad Lewin med JS Mill benämner *individens allmänanda*. Det är enligt Lewins mening

möjligt att undvika fåtalsvälde inom demokratiska organisationer, om samspelet mellan styrelse och medlemmar fungerar på ett sådant sätt att det utvecklar den enskildes allmändanda.³

När Lewin våren 1974 skickade ut över 3 000 enkäter till medlemmar och förtroendevalda på olika nivåer i 50 avdelningar inom LO-anslutna fackförbund, var syftet därför tvåfaldigt: dels att undersöka "hur facket styrdes", dels att kontrollera om den interaktiva demokratimodellen var tillämplig på ett empiriskt material. Dessa frågor var, helt naturligt, sammanvävda med varandra i undersökningen.

I resultatredovisningen sammanför Lewin svaren på ett mycket stort antal frågor till tre variabler som anses utgöra avgörande kriterier för den interaktiva demokratin:

Opinionsbildning utgörs av medlemmars och ledares aktivitet, kunskap om fackliga frågor och av "systemorientering", dvs "såväl medlemmars som styrelseledamöters inställning till det system, i vilket de ingår".⁴

Samstämmighetsuppbyggande innehåller mått på åsiktsöverensstämmelse och de förtroendevaldas ledarskapsuppfattning.

Auktoritet innebär att ledningen för en fackförening kan verkställa beslut utan att möta protester (vilda

strejker) från medlemmarna.⁵

De frågor som sammanförs i någon av dessa tre variabler ges ett poängtal som motsvarar det *bidrag* ett särskilt svar, enligt Lewin, ger till den interna demokratin. Har en individ exempelvis svarat att han deltagit på minst ett fackligt möte bidrar denne med två poäng till "sin" avdelnings demokrati på variabeln opinionsbildning. Vet denne dessutom namnet på sin förbundsordförande bidrar han med ytterligare tre poäng i samma dimension.

Poängsummorna för varje avdelning i var och en av de tre dimensionerna räknas sedan samman, varvid de poäng som *ledarna* bidrar med viktas till det dubbla i enlighet med den interaktiva demokratimodellens betoning av ledarskapet. Att inte göra denna viktning skulle, enligt Lewin, "ju i praktiken innebära ett rousseauanskt ställningstagande".⁶

Varje avdelnings totalpoäng ställs sedan i relation till den möjliga maximisumman. En avdelning som uppnått 40 % av totalpoängen i dimensionen opinionsbildning anses kunna uppvisa en tillfredsställande situation i det avseendet. Motsvarande "normativa kriterium" sätter Lewin till 60 % av den möjliga totalpoängen för samstämmighetsvariabeln och till 50 % för auktoritetsvariabeln.⁷

De 13 avdelningar som får så höga poängtal att de hamnar över det normativa kriteriet på alla tre variablerna benämner Lewin *demokratiska*, medan de 15 avdelningar som inte når upp till något av de tre normativa kriterierna benämns *passiva*. Övriga avdelningar, de som endast kan anses ha acceptabla värden på två av variablerna benämns antingen *impotentia*, *terapeutiska* eller *manipulativa*. De tre teoretiskt tänkbara fallen där det normativa kriteriet uppnåtts endast på en av variablerna, har ingen motsvarighet i det empiriska materialet. Dessa har av det skälet inte givits någon benämning.

Allmänandan, ett av de mer centrala begreppen i den interaktiva-demokratimodellen, operationaliseras som uppslutning kring den solidariska lönepolitiken. Lewin har ställt tre frågor i syfte att mäta detta. De som svarat att de är beredda att avstå från lönehöjningar till förmån för låginkomsttagare i andra förbund, bidrar med tio poäng. De som anser att de mer välbeställda grupperna inom LO bör stödja låginkomsttagare bidrar med fem poäng, och de som anser att det *inte* är fel av LO att driva en sådan lönepolitik att de minst effektiva företagen slås ut, bidrar med ytterligare fem poäng.

Efter en avdelningsvis summering av poängen kan sedan avdelningarna indelas i tre grupper med hög, medel respektive låg allmänanda. Det visar sig att bland avdelningar med hög allmänanda (n=18) kan åtta (44 %) karaktäriseras som demokratiska efter de ovan beskriv-

na kriterierna, medan tre (17 %) kan beskrivas som passiva. Bland avdelningar med låg allmänanda (n=14) återfinns ingen avdelning som fungerar demokratiskt, medan sju stycken (50 %) betecknas som passiva. Lewin sammanfattar resultatet:

Prövningen ger ett kraftfullt stöd åt den uppfattning om demokratin, som vi hävdar efter John Stuart Mill. Demokrati är inte blott ett mål utan även ett medel. Demokrati står inte blott för vissa värderingar såsom allmänanda och solidaritet. Den anvisar också en väg att nå detta mål: genom medverkan i beslutsprocessen utvecklas den enskildes allmänanda. / . . / Mellan allmänanda och demokratisk styrelseform finns det alltså ett starkt samband.⁸

Den stora fackföreningsundersökningen avslutas med att Lewin försöker "placera in styrelseformen för fackföreningsrörelsen på totalnivå . . . genom en allmän bedömning av de olika demokratiska processernas utvecklingsnivå och kännetecken".⁹ Han "stannar för att klassificera den fackliga styrelseformen på totalnivå som manipulativ snarare än fullt demokratiskt utvecklad."¹⁰

1.2 Kritiken mot fackföreningsundersökningen

Lewins undersökning har väckt såväl stor beundran som bitter kritik. Valförtjänt beröm har boken fått för författarens eleganta framställningskonst och djärva grepp. Kritikerna har bland annat vänt sig mot Lewins demokratisyn, hans operationaliseringar samt hanteringen av undersökningens kvantitativa data.

Exempelvis har Lewins sammanslagningar av variabler till de fyra centrala kriterierna för den interaktiva demokratin mött invändningar från flera andra forskare. Därvid har man, trots att inga kontrollerande analyser utförts, hävdar att dessa variabler är mångdimensionellt strukturerade.

Don Schwerin har i en recension i APSR riktat mycket skarp kritik mot konstruktionen av dessa fyra variabler. Det är, anser Schwerin, i de tre första fallen uppenbart att Lewin slagit samman allt för många frågor som mäter olika saker, och därmed kringgått grundläggande regler för konstruktion av index. Detta gäller tex opinionsbildning, som konstruerats av ett mycket stort antal frågor. Med hjälp av den ovan beskrivna poängberäkningen, slås dessa samman till en variabel. Schwerin har även riktat kritik mot måttet på allmänanda, som utgörs av tre frågor om den solidariska lönepolitiken.

The operational meaning of the dependent variable, public-spiritedness, is garbled. Responses to three different interview questions are added together to give each

local a public spirit score. / . . / It is not obvious that these questions are equivalent. No intercorrelations are provided to allow the reader to assess whether the questions tap different dimensions, in which case an averaged score is meaningless.¹¹

Även Bengt-Ove Boström har i en granskning av Lewins arbeten riktat kritik mot detta tillvägagångssätt:

Endast när olika operationaliseringar söker täcka ett och samma fenomen ligger något värde i att slå samman variabler. I andra fall förlorar man nyanserad information utan att erhålla något annat värdefullt istället. Det tycks uppenbart att Lewin studerat flera olika fenomen inom var och en av modelldelarna. Värdena borde alltså ej summeras. Lewins modelldelar är till sin karaktär mångdimensionella. Därför borde också resultatredovisningen ges den formen.¹²

Min avsikt är att utföra såväl endimensionella som flerdimensionella analyser av variablerna allmänanda och opinionsbildning för att pröva om kritiken mot Lewin har någon grund. Jag skall även pröva om de dimensioner Lewin antar konstituera opinionsbildningsvariabeln, operationaliserats så att de återfinns i det empiriska materialet. I en avslutande analys skall jag sedan undersöka hur medlemmarnas syn på den interna demokratin är strukturerad, för att – om nödvändigt – komplettera Lewins framställning i det avseendet.¹³

2. Allmänandans dimensionalitet

2.1 Operationaliseringen av allmänanda

Lewins demokratimodell kommer inte att granskas närmare i denna undersökning. Man kan emellertid konstatera att den har en avgörande betydelse för resultatet av undersökningen. Lewin betonar, såsom jag ovan påpekat, ledarskapets roll i en utsträckning som avsevärt skiljer sig från de inom svensk statskunskap mer traditionella värderingarna om äsiktsöverensstämmelsens betydelse.¹⁴ I stället blir uppfostran till allmänanda ett centralt begrepp för Lewin.¹⁵ Med en sådan utgångspunkt, blir undersökningsresultatet i hög grad beroende av hur begreppet "allmänanda" operationaliseras.

I fackföreningsundersökningen operationaliserades allmänandan således som *uppslutning kring den solidariska lönepolitiken*.¹⁶ I syfte att mäta uppslutningen kring allmänandan inom den svenska fackföreningsrörelsen, lät Lewin intervjupersonerna ta ställning till följande fråga och påståenden:

1. "Är Du beredd att avstå från en lönehöjning, om detta skulle gynna låginkomsttagare som tillhör andra förbund?"
2. "De mer välbeställda grupperna inom LO bör stödja

låginkomsttagarna, även om det innebär att deras egna krav får stå tillbaka.”

3. Det är fel av LO att ställa sådana lönekrav att de minst effektiva företagen slås ut”.¹⁷

Det visar sig att andelen som svarar ja och instämmer på de två första frågorna och instämmer ej på den tredje, är större ju högre upp i den organisatoriska hierarkin intervjupersonerna befinner sig. Exempelvis svarar 47 % av medlemmarna ja på den första frågan, medan motsvarande siffra för styrelseledamöter på central nivå är 88 %.

Författaren kan alltså konstatera att den solidariska lönepolitiken har betydligt starkare stöd bland förtroendevalda än bland medlemmarna i övrigt. Detta föranleder Lewin att förnöjsamt konstatera att den interaktiva demokrati modellen fungerar:

Min tidigare diskussion mynnade ut i ett ställningstagande för den interaktiva demokratimodellens vidkommande om att påbud om en sådan exakt representativitet inte är något önskvärt; eliten bör istället ha en självständig, opinionsbildande roll och i vissa fall en skyldighet att gå emot den allmänna opinionen. Motiveringen för denna ståndpunkt formulerades i antagandet, att allmänandan är mer utbredd bland styrelsen än bland medlemmar. /.../ Vi kan nu konstatera, hur prövningen av denna hypotes utfallit. Hypotesen har i hög grad bekräftats. Våra mått på allmänandan antar allt högre värden, ju längre upp man går i den fackliga hierarkin.¹⁸

En alternativ tolkning, som Lewin inte kommenterar, vore att åsiktsöverenskommelsen i denna centrala fråga inom fackföreningsrörelsen inte är tillfredsställande.¹⁹

De tre frågorna om solidarisk lönepolitik slås samman till ett vägt index så som ovan beskrivits. Positivt svar på fråga ett ger tio poäng. ”Rätt” svar på fråga två och tre ger fem poäng vardera. En medlem kan således bidra med maximalt tjugo poäng till sin respektive avdelning. Lewin motiverar denna dubbla vägningen av den första frågan med att

Den enskildes psykologiska beredvillighet att avstå från lönehöjning för egen del i syfte att medverka till den solidariska lönepolitikens förverkligande är normativt viktigare än de mera allmänna ställningstagandena till de välbetalda gruppernas skyldigheter och LO's lönekrav.²⁰

När allmänandan i fackföreningarna undersöks tar Lewin i detta fallet endast hänsyn till ”medlemmarnas inställning, inte till styrelsens: det är ju den enskildes allmänanda, som skall befrämjas i en demokrati”.²¹

2.2 Är måttet på allmänanda endimensionellt strukturerat?

Den samhällsvetenskapliga forskningen använde i ett tidigt skede mycket enkla metoder vid analys av data. En del av de problem som vidhäftade dessa tidiga analysmetoder var undlåtenheten att granska olika variablers inbördes förhållande. I en avhandling om skalningsanalys skriver den holländske statistikern och statsvetaren R J Mokken att

Single questions or other behavioral items were mainly used as indicators of relevant variables without taking much account of the possibility that a number of these items may be measuring essentially the same variable. On the other hand, in other cases indices were constructed from sets of indicators by a purposive but possibly arbitrary combination of single indicators without much conscious of the possible effects of the heterogeneity of the separate components.²²

Inom modern statskunskap har det emellertid blivit vanligt att utföra någon typ av skalningsanalys. Därvid har huvudsakligen en analysteknik använts, nämligen Guttman-skalning.²³ I sin avhandling visar Mokken att Guttman-tekniken emellertid inte uppfyller de krav som är rimliga att ställa på ett skalningsmått. Han rekommenderar istället ett mått som han utvecklat efter en kollegas tidigare arbete. Detta mått, Loevingers H, har bland annat fördelen att det ger information om hur varje variabel förhåller sig till en skala.

I sin fackföreningsundersökning redovisar Leif Lewin inga interkorrelationer mellan de variabler som mäter uppslutning kring allmänandan. Redan en studie av produktmomentkorrelationerna antyder emellertid att måttet inte är endimensionellt strukturerat. Det finns en positiv korrelation mellan frågorna om stöd till låginkomsttagare, medan frågan om det riktiga i att ställa lönekrav så att de minst effektiva företagen slås ut, korrelerar mycket svagt med de andra två och *dessutom negativt*.²⁴

Den metod Mokken anvisat för att undersöka hur variabler förhåller sig till varandra, ger en utmärkt möjlighet att kontrollera om Lewins sammanslagningar är lyckade eller ej. Den endimensionella ”mokken-skalningen” har den fördelen i förhållande till tex faktoranalysen, att den är mindre känslig för sneda fördelningar i de variabler som analyseras. Finns det ett endimensionellt mönster i materialet framträder detta vid beräkning av Loevingers H. Vid en faktoranalys däremot kan variablerna i ett material med sneda fördelningar ladda starkt på mer än en faktor, trots att variablerna ingår i ett kumulativt mönster.

Loevingers H för sambanden mellan variablerna förstärker intrycket att fråga tre inte är relaterad till de

andra frågorna på ett sätt som motsvarar kraven på komponenterna i ett index (Tabell 1).²⁵

Tabell 1: Loevingers H för sambanden mellan frågor om solidarisk lönepolitik

	2)	3)
1 Beredd att avstå lön	.68	-.014
2 Stöd låginkomsttagare	*	-.124
3 Ej fel att kräva lön som slår ut företag	*	*

Anm: Fråga tre har omkodats så att instämmer och ja på fråga ett och två korrelerats mot instämmer ej på fråga tre.

Se ovan där de korrekta frågeställningarna finns.

Som väntat framträder ett mönster även vid den endimensionella skalningen där de båda första variablerna skalar någorlunda väl mot varandra medan den tredje inte tycks kunna anpassas till samma skala (Tabell 2).

Loevingers H understiger med stor marginal gränsen för en svag skala. (.30-.40). Även värdena för de enskilda variablernas skalbarhet är mycket låga. De bör ligga över .30 för att skalbarhet skall anses föreligga. Endast fråga två kan här i någon nämnvärd utsträckning anses skala med de andra variablerna.

Tabell 2: Endimensionell skalning (Mokken) av allmänanda-variablerna

	Hi
1 Beredd att avstå lön	.176
2 Stöd låginkomsttagare	.282
3 Ej fel att kräva lön som slår ut företag	-.044
Loevingers H:	.112

Den endimensionella analysen ger således ett entydigt svar: medlemmarnas allmänanda, operationaliserad med hjälp av de tre frågorna om solidarisk lönepolitik, är inte endimensionellt strukturerad. Det kan därför inte anses lämpligt att redovisa dessa i ett sammanslaget index.

Värt att notera är att Lewin ställt ytterligare en fråga som kan anses beskriva en del av den solidariska lönepolitiken, utan att denna fråga räknats in i indexet: medlemmarna har fått markera huruvida de anser att facket "bör verka för . . . lika lön för lika arbete oavsett företagets bärkraft".²⁶ Denna fråga skalar något bättre med de första två frågorna. H blir, om man byter ut frågan om 'utslagna företag' mot frågan om 'lika lön oavsett bärkraft', .272 jämfört med .112. Om man som Lewin eftersträvar ett endimensionellt mått, hade det således varit lämpligt att byta ut fråga 3. Men inte ens en sådan manöver skulle kunna rädda indexet till ett tillfredsställande endimensionellt mått.

2.3 Solidarisk lönepolitik och andra politiska attityder

Enligt min mening kan åsikter om den solidariska lönepolitiken jämföras med andra allmänpolitiska åsikter som medlemmar i en organisation kan tänkas hysa. Det kan mot bakgrund av detta vara intressant att se hur de tre frågorna om solidarisk lönepolitik förhåller sig till övriga frågor som forskarna ställt till medlemmarna om tex socialpolitik, invandrapolitik och socialiseringar. Möjligen kan en analys av hur fackföreningsmedlemmarnas åsikter är strukturerade, visa om det finns skilda bakomliggande variabler som kan förklara varför de tre frågorna inte skalar i en dimension. En lämplig metod för en sådan studie är faktoranalys-tekniken.

I fackföreningsundersökningen ställdes 13 frågor om politiska attityder till de utvalda medlemmarna. En initialfaktorlösning med dessa variabler ger fem faktorer som motsvarar Kaisers kriterium.²⁷ Efter rotering framträder det intressanta mönster som redovisas i Tabell 3.²⁸

Den flerdimensionella analysen stöder som väntat resultatet från den endimensionella. De båda variablerna som mäter solidaritet med låglönegrupper laddar båda på en gemensam faktor. Frågan om det är fel av LO-att ställa sådana lönekrav att de minst effektiva företagen slås ut, laddar svagt på denna faktor. Den skulle kunna kallas *solidaritetsfaktor* (F2). Frågan laddar istället på en *borgerlig företagervänlig faktor* (F4). Anser man att kollektivanslutning till SAP är en felaktig form för medlemskap i ett parti, att facket bör verka för ökad lönsamhet (och – dessutom – är negativ till arbetarrepresentanter i företagsstyrelserna) ökar sannolikheten att man även ogillar denna del av LO's lönepolitik.

Det är likaledes intressant att notera att den tredje frågan om solidarisk lönepolitik laddar klart negativt på en faktor som tycks innehålla *socialistiska värderingar* (F1). Däremot laddar den inte alls på faktor fem som synes vara en *kommunistisk* bakgrundsfaktor.²⁹

Den tredje faktorn, som bara två variabler laddar på, men i gengäld mycket starkt, tycks vara en *högermissnöjes-faktor*, med negativ syn på invandrare och på socialbidragstagare. I övrigt kan det vara värt att notera att inställningen till kollektivanslutningen endast laddar högt på den borgerligt-företagervänliga faktorn. En mer ambivalent inställning finns bland "socialister" (F1) och "kommunister" (F5).³⁰

Leif Lewins demokratimodell, den interaktiva demokratin, har genom sin konstruktion behäftats med flera svåra operationaliseringsproblem. Det kanske svåraste begreppet att operationalisera är *allmänanda*. Det krävs enligt min mening en mycket stark argumentation för att övertyga en utomstående om vad som i en organisation skall benämnas allmänanda. Det finns en risk

Tabell 3: Flerdimensionell analys av medlemmarnas åsikter

	F1	F2	F3	F4	F5	h2
Förstatliga banker och företag	80	5	2	2	7	65
Folket skall överta produktionsmedlen	73	2	-8	14	19	62
Fler arbetarrepresent. i företagsstyrelser	52	1	11	-33	-17	41
Stöd låginkomsttagare	-11	80	2	-9	12	68
Beredd att avstå lönehöjning	18	78	-9	5	-16	67
Ge i första hand jobb till svenskar	6	2	79	-7	10	62
För lätt att få socialbidrag	-4	-9	77	7	-10	62
Kollektivanslutning felaktig form	0	-9	8	65	18	49
Fel med så höga lönekrav att företag slås ut	-35	17	-1	51	1	42
Facket bör verka för ökad lönsamhet för föret.	8	2	-3	38	-17	18
Lika lön oavsett bärkraft	-10	16	6	-51	46	50
Sverige är ett klassamhälle	12	10	14	15	64	50
Verka för lön och prisstopp	-5	21	19	18	-65	52
Egenvärde	1.60	1.36	1.24	1.28	1.23	
Andel förklarad varians	12.0	10.5	9.5	9.8	9.5	
Total andel förklarad varians: 51.6						

Anm: Promax-roterad 5-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100)

att forskaren hemfaller åt godtyckliga eller starkt tvivelaktiga val. Det är på inget sätt självklart att allmänandan skall motsvara värderingar som sedan många år företräds av ett aktivt ledarskikt inom en organisation. Många forskare skulle dra sig för att utvärdera demokratin inom det sovjetiska kommunistpartiet, genom att mäta uppslutningen kring den demokratiska centralismen.

Oavsett hur man väljer att operationalisera ett begrepp bör man emellertid undvika faran att mäta något som rymmer stor heterogenitet. När ett begrepp består av inbördes oförenliga inslag som innebär att intervjupersoner inte kan svara ja samtidigt på flera frågor, eller om empirin visar att de i praktiken inte förhåller sig på ett enhetligt sätt till begreppet, blir det, om inte oanvändbart, så klart tvivelaktigt.

Såväl den endimensionella Mokken-skalningen som den flerdimensionella faktoranalysen, tillsammans med beräkningarna av korrelationskoefficienterna, visar att Lewins operationalisering av allmänanda-begreppet inte tillåter intervjupersonerna att svara på ett enhetligt sätt. Det finns till och med en tendens till att svar som betraktas som "uppslutning kring allmänandan" på två av frågorna, förutsäger ett svar som innebär icke-uppslutning kring den tredje.

Kritiken mot operationaliseringen av allmänandan har i flera avseenden visat sig befogad. Det finns nu anledning att undersöka hur en variabel som *redan till sin*

konstruktion förutsätts vara mångdimensionell, *egentligen* är strukturerad; nämligen opinionsbildning.

3. Opinionsbildningens dimensionalitet

3.1 Ledarskapet och opinionsbildningen

Synen på det politiska ledarskapets uppgifter utgör en central del av en normativ demokratiteori. Föreställningar om ramarna för ledarnas handlingsfrihet, förhållandet mellan medlemmarna och de förtroendevalda, spänner mellan åsikten att ledarna bör sakna självständiga uppgifter, till övertygelsen att ledningen bör vara fri att agera efter eget omdöme, utan hänsyn till de representerades åsikter. Något av en mellanposition intar i detta avseende de som argumenterar för att *åsiktsrepresentativitet* bör vara det centrala värdet.

Leif Lewin företräder ytterligare en normativ ståndpunkt i detta avseende. Han polemiserar mot företrädarna för *åsiktsrepresentativitet*, och det är just risken att *opinionsbildningen* kan bli lidande som avgör hans ståndpunkt:

Om man sätter upp representativitet som det överordnade demokrativärdet, blir politikernas främsta skyldighet att så noggrant som möjligt avspegla folkopinionen. Men hur går det då med den påverkan på folkopinionen, den opinionsbildning, som John Stuart Mill ansåg vara så väsentlig för att fostra folkets breda lager

till demokratiskt ansvarstagande? En sådan påverkan från elitens sida av massan förutsätter ju att den demokratiska teorin inte förbjuder eliten att ha andra åsikter än massan och inte heller hindrar eliten att förmå massan att ändra uppfattning. Det tycks inte finnas någon plats för denna viktiga ledargärning i representationsmodellen. Som jag ser det bör eliterna i stället ha en självständig, opinionsbildande roll och i vissa fall vara skyldiga att gå emot den allmänna opinionen.³¹

Lewin skiljer sig emellertid, som ovan påpekats från elitteoretikerna genom att den interaktiva demokrati-modellen kräver *deltagande* från medborgarna eller medlemmarna för att fungera på ett tillfredsställande sätt. Det är interaktionen mellan ledare och ledda som är det utmärkande draget hos denna demokratimodell:

'Opinionsbildningen' består av ett samspel mellan medlemmar och styrelsen, vilket bla tar sig uttryck i att medlemmarna aktivt deltar i politiken, skaffar sig kunskap om systemet och ansluter sig till vissa med detta förknippade värden och i att styrelseledamöterna söker informera och agitera, gör sig förtrogna med medlemsoptionen och engagerar sig för en fördjupning av systemvärdena.³²

Opinionsbildningsvariabeln består av vad Lewin benämner tre "värden"; aktivitet, kompetens och systemorientering. "Värde" används inte i den vid kvantitativa analyser mer vedertagna betydelsen "variabelvärde". Värde synes av Lewin betraktas som något värdefullt eller betydelsefullt för den interaktiva demokrati-modellen. Med ett mer gängse språkbruk skulle man kanske kunna beskriva de tre värdena som *teoretiskt konstruerade dimensioner*. Syftet med denna del av min studie är att pröva om dessa dimensioner även har sin motsvarighet i Lewins empiriska material.

3.2 Operationaliseringen av opinionsbildning

När fackföreningsavdelningarnas uppfyllelse av opinionsbildningskriteriet skall mätas är det självfallet så, att såväl medlemmars som styrelseledamöters aktivitet, kompetens och systemorientering skall undersökas. Lewin ställer ett stort antal frågor till medlemmar och förtroendevalda, och summerar sedan de olika gruppernas poäng för att senare kunna karaktärisera avdelningarnas interna demokrati. Det bidrag ledare ger till den interna demokratin viktas sedan till det dubbla.³³ Bengt-Ove Boström har hävdad att en sammanslagning av svaren från både medlemmar och styrelseledamöter är omotiverad:

Men varför överhuvud slå samman två grupper, som enligt Lewin har fundamentalt skilda uppgifter i systemet. Här mer än någonstans framstår strävan efter

endimensionalitet som oförståelig. Vilken rimlig innebörd kan man ge åt det faktum att två avdelningar uppvisar lika värden på en sådan variabel?³⁴

Eftersom jag skall utföra dimensionsanalyser, analyseras självfallet de olika urvalen var för sig.

Den första av opinionsbildningsvariabelns "värde", *aktivitet*, undersöks bland medlemmar genom att forskaren ställt frågor om eventuella besök på fackföreningsmöten, huruvida man där deltagit i diskussioner, eventuellt deltagande i studiecirkelverksamhet samt i vilken utsträckning medlemmarna läser medlemstidningen. Aktivitet bland styrelseledamöter undersöks med frågor om hur mycket tid ledamöterna ägnar åt fackligt arbete och frågor om kontakt med medlemmarna.

I syfte att mäta *kompetens* har rena kunskapsfrågor ställts, exempelvis om namnet på förbundsordföranden, innehållet i paragraf 32 samt om kollektivavtalslagen. Värdet *systemorientering* mäts med ett stort antal frågor. Där återfinns frågor om varför intervjupersonen blivit medlem – av konformism, tvång eller av mer rationella skäl, huruvida denne noterat trakasserier mot icke-medlemmar på arbetsplatsen och om intervjupersonen anser att kollektivanslutning till SAP är en riktig form av anslutning till ett politiskt parti. Styrelseledamöter har tillfrågats om delvis samma saker plus frågor om tex motiven för deras aktiva engagemang.³⁵ Det faller utanför syftet med denna studie att kommentera poängsättningen. Det kan emellertid vara värt att notera att aktivitetsvariablerna inte på något sätt är att dominerande inslag i operationaliseringen av opinionsbildningsbegreppet. Detta illustreras väl av att positivt svar på de tre frågorna som mäter deltagande i mötesverksamheten, tillsammans väger lika tungt som att någon vet namnet på den lag som stadgar om fredsplikt (Kollektivavtalslagen).

3.3 Opinionsbildningsvariabelns dimensioner i det empiriska materialet

Tyvärr har det inte varit möjligt att utföra en faktoranalys på samtliga poänggivande frågor som ingår i opinionsbildningsvariabeln. Poängsättningen har ibland utförts så, att vissa *kombinationer* av svar på flera frågor inneburit att avdelningen tilldelats olika poäng. I de faktoranalyser jag har utfört har de variabler som varit möjliga att analysera med en sådan metod inkluderats, medan andra har lämnats därhän. Faktoranalyserna innehåller dock frågor från samtliga "värden" (teoretiska dimensioner) och gör det trots allt möjligt att uppfylla det syfte som denna del av studien har.³⁶

Tabell 4: *Opinionsbildningens dimensioner bland medlemmar*

	F1	F2	F3	F4	h2
(S) Ombudsmännen har för stort inflytande	73	1	-1	-2	53
(S) Toppfunktionärer utmärks av pampvälde	71	-6	9	-3	52
(S) Det representativa systemet bör avskaffas	63	3	1	1	39
(S) Styrelsen tar ej hänsyn till de enskilda arbetarnas synpunkter	61	4	-18	16	45
(S) Kollektivanslutning felaktig form	42	-40	34	-12	44
(S) Styrelsen sköter de fackliga frågorna på ett sätt som inger förtroende	-52	-7	15	-34	45
(A) Talat med styrelseledamöter om fackl. frågor	4	65	18	9	51
(A) Läst större delen av förbundstidningen	15	64	-14	-39	51
(A) Varit på fackligt möte senaste året	1	63	16	-5	47
(A) Deltagit i kurs eller studiecirkel senaste året	-12	46	7	16	28
(K) Känner till innehållet i paragraf 32	7	12	71	-3	55
(K) Vet förbundsordförandens namn	0	24	62	0	51
(K) Vet vilken lag som stadgar fredsplikt	-15	-6	59	15	36
(S) Lagt märke till tråkningar	5	18	12	74	59
(S) Gått med i facket av konformism eller tvång	12	-30	-5	48	37
Egenvärde	2.25	1.68	1.42	1.12	
Andelen förklarad varians	15.0	11.2	9.5	7.5	
Total andel förklarad varians: 43.1					

Anm: Promaxroterad 4-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100) Bokstaven framför variablerna anger det värde som variablerna enligt antagandena skall tillhöra. S-systemorientering; A-aktivitet; K-kompens

Den initiala faktoranalysen ger en 4-faktorslösning och inte en 3-faktorslösning som den teoretiska dimensionsanalysen implicerar (se Tabell 4). Emellertid framträder efter faktorlösningen en struktur som inte alltför mycket skiljer sig från de antaganden Lewin gör. På faktor 1 utkristalliseras ett kluster av frågor som avser att mäta "systemorientering". Vi ser att missnöje med de förtroendevalda och de anställda bildar en egen, väl avgränsad dimension. Även frågan om kollektivanslutning ingår i denna dimension.

En positiv inställning till kollektivanslutning laddar emellertid även på den andra faktorn som motsvarar det Lewin benämner aktivitet. Föga förvånande finns de tre aktivitetsvariablerna samlade i en dimension. Väl värt att notera är att den positiva inställningen till kollektivanslutning, lättare låter sig anpassas till en dimension av facklig aktivitet, än i en socialistisk eller kommunistisk idédimension som visades i Tabell 3.

Även den teoretiskt konstruerade kompetensdimensionen visar sig ha en motsvarighet i empirin. De tre

kunskapsfrågorna har besvarats på ett enhetligt sätt av samma personer i ganska hög utsträckning.

En dimension som Lewin inte urskiljt när opinionsvariabeln konstruerats, visar sig i form av Faktor 4. Konformism och tvång som skäl för medlemskap laddar på en annan faktor tillsammans med observation av trakasserier mot icke-medlemmar på arbetsplatsen. Systemorienteringsvariabeln synes således inte vara någon enhetlig sådan. Negativa skäl för medlemskap och det förhållande att man noterat trakasserier hänger inte samman med tex kritik mot förtroendevalda och anställda. Det är av intresse att notera att det inte är de aktiva eller de kritiska som noterar trakasserier, utan de som gått med i facket, kanske just för att få slippa sådana upplevelser.

Sämre överensstämmelse med de teoretiskt konstruerade dimensionerna, visar en flerdimensionell analys av hur styrelseledamöternas attityder är strukturerade. Se Tabell 5.³⁷

Tabell 5: Opinionsbildningens dimensioner bland styrelseledamöter

	F1	F2	F3	F4	F5	h2
(K) Känner medlemmar till namnet	85	7	11	2	-1	74
(K) Känner medlemmar till utseende	83	-6	1	-2	-13	69
(A) Talat med medlemmar om fackl frågor	65	1	-9	-3	8	45
(A) Deltagit i studiecirkel el kurs	-5	75	-19	13	15	62
(A) Lämnat information om fackl frågor	12	64	-21	-3	-1	53
(S) 'De flesta mot ökad medlemsaktivitet'	3	-74	-25	4	12	60
(A) Fritid ägnad åt fackl arbete	2	2	79	6	1	60
(A) Arbetstid ägnad åt fackligt arbete	2	-12	73	12	13	56
(S) Toppfunktionärer är pampar	8	3	16	80	17	68
(K) Senaste avtalstexten var lättbegriplig	13	-3	-5	-79	26	63
(S) Låg medl aktivitet största problemet	-7	7	27	-19	83	74
(S) Kollektivanslutning felaktig form	5	-9	-26	32	57	61
Egenvärde	1.83	1.48	1.40	1.33	1.14	
Andel förklarad varians	15.2	12.3	11.7	11.1	9.5	
Total andel förklarad varians: 59.8						

Anm: Promax roterad 5-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100)

Den initiala faktorlösningen ger fem faktorer (med Kaiserskriterium) som inte på något tydligt sätt motsvarar de tre "värdena" aktivitet, kompetens och systemorientering. Andelen tid som styrelseledamöterna lägger ner på sitt fackliga engagemang, laddar inte på samma faktor som övriga aktivitetsvariabler, studieverksamhet och "lämnat information om fackliga frågor på arbetsplatsen". På Faktor 2, tillsammans med två aktivitetsvariabler, laddar istället åsikten att det inte är så, att styrelseledamöter är negativa till ökad aktivitet bland medlemmarna även om detta skulle innebära att de förtroendevaldas och ombudsmännens arbetsmöjligheter skulle bli kringskurna.

Att känna medlemmarna till utseendet eller till namnet, eller att ha talat med få eller många medlemmar om fackliga frågor, laddar på en egen *social faktor* och inte tillsammans med den tredje kompetensfrågan. Denna variabel laddar istället på en annan faktor, där åsikten att toppfunktionärer utmärks av pampvalde och svårigheter att förstå avtalstexten hänger ihop. Möjligen antyder detta att det finns ett antal styrelseledamöter som anser sig stå utan inflytande bland annat beroende på att den fackliga verksamheten blivit mycket kunskapskrävande. På den femte *kritikfaktorn* laddar negativa åsikter om kollektivanslutning och åsikten att den låga medlemsaktiviteten är ett av fackföreningsrörelsens allvarigaste problem.

Bortsett från de problem det innebär att betrakta ett multidimensionellt problemkomplex som ett endimen-

sionellt, kan en kvantitativ analys medföra flera andra problem. Ett sådant, som har uppmärksammats i denna del, är svårigheten att teoretiskt konstruera eller göra antaganden om dimensioner och att finna ändamålsenliga operationaliseringar av dessa. Det är av flera orsaker viktigt att de antaganden forskaren gör, överensstämmer med det empiriska material denne har att arbeta med. En möjlighet att kontrollera huruvida antaganden och operationaliseringar är rimliga, och en möjlighet att eventuellt korrigera felaktiga sådana, ger faktoranalysen.

De analyser som här har utförts visar just svårigheten att teoretiskt konstruera dimensioner och att operationalisera dem. I opinionsvariabeln finns en något så när god överensstämmelse mellan hur *medlemmarnas* attityder faktiskt är strukturerade och de teoretiska antagandena. Det går att urskilja en aktivitets, en kompetens och en systemorienteringsdimension. Två av de variabler som ingår i operationaliseringen av systemorientering, laddar emellertid på en egen faktor.

Operationaliseringen av de tre dimensionerna, "värdena" ter sig, i ljuset av en faktoranalys, mindre lyckad för styrelseledamöternas vidkommande. I stället för tre faktorer ger analysen (med Kaisers kriterium) fem faktorer. De variabler som i de teoretiska antagandena förutsattes mäta samma sak visar sig ladda på olika faktorer, medan vissa kluster av variabler innehåller komponenter som antogs tillhöra skilda "värden".

Lewin har med sina normativa idéer om ledarskapets

opinionsbildande funktion pekat ut en mycket intressant del av den demokratiska teorin, som utan tvivel är väl värd att ägna deskriptiva analyser. Även andra forskare har, utan normativa ambitioner, diskuterat den opinionsbildning som förtroendevalda med olika avsikter ägnar sig åt.³⁸

En deskriptiv analys av opinionsbildningsprocessen kräver enligt min mening god nyansering av de skilda komponenter som kan tänkas ingå i begreppet. Det är i högsta grad önskvärt att en studie av ett sådant problemkomplex innehåller god överensstämmelse mellan teoretiska dimensionskonstruktioner, operationaliseringar och empirisk verklighet. Dessutom bör, vilket redan tidigare påpekats, skilda dimensioner som ingår i ett komplext fenomen, redovisas var för sig.

4. Den interna kritikens dimensionalitet

4.1 Missnöje på ont och gott

Demokrati inom organisationer har allt sedan Robert Michels i början av detta sekel lanserade sin tes om oligarkins järnhårda lag, varit föremål för samhällsvetenskapliga undersökningar. Det statsvetenskapliga intresset för den interna demokratis problematik följer inte minst av den effekt en god eller dålig sådan kan ha på ett lands hela demokratiska system.³⁹ Intresset för organisationernas interna demokrati har på senare tid aktualiserats i samband med den internationella korporatismforskningen. Centralt i korporatismdiskussionen är bl a ledarnas eventuella vilja och möjligheter att åstadkomma uppslutning kring de överenskommelser organisationerna ingår med sina motparter.⁴⁰

I en undersökning av demokrati inom organisationer är det naturligt att lägga stor vikt vid medlemmarnas attityder till det system de ingår i. Det är medlemmarna i en organisation (med demokratisk konstitution) som ytterst avgör om den interna demokratin fungerar på ett tillfredsställande sätt eller om viktiga korrigeringar bör göras.

I Leif Lewins interaktiva demokratimodell betraktas missnöje som en tillgång för demokratin. Det är medlemmarnas "missnöje, som driver systemet att försöka föra en allt mer avancerad politik".⁴¹ Av den anledningen bidrar de medlemmar som är missnöjda med det senaste avtalet, med två poäng till den interaktiva demokratin, medan de som anser att Sverige fortfarande är ett klassamhälle, bidrar med en pluspoäng.

Å andra sidan skall styrelsen vara auktoritativ för att bidra med poäng till sin avdelning. Detta krav uppfylls "om medlemmarna visar fackligt missnöje /ej nöjda med senaste avtalet/ men blivit övertygade om det riktiga i att godta ledningens beslut och därför inte organiserar vilda strejker."⁴² Andelen vilda strejker mäts genom att intervjupersonerna har tillfrågats om de *lagt*

märke till några protestaktioner på arbetsplatsen.⁴³

Dessa och flera andra frågor om den interna demokratin som ställts till medlemmar, analyseras inte i termer av stort eller litet missnöje. De ingår, som vi sett, i olika mått på systemorientering, dvs hur väl opinionsbildningsprocessen har lyckats. I samband med denna analys konstateras endast kort att dessa mått ger "en ganska negativ bild av den enskilde medlemmens inställning till det fackliga systemet".⁴⁴ I övrigt kommenteras och analyseras endast utfallen av de teoretiskt konstruerade dimensionerna som ovan presenterats.

Enligt min mening bör inte missnöje betraktas som en indikator på att den interna demokratin fungerar väl. Missnöje indikerar att den aktuella situationen inte är tillfredsställande. En annan sak är, att missnöje *kan* bli en viktig drivkraft i arbetet att lösa de problem som utlöst missnöjet. Detta förutsätter givetvis att missnöjet omvandlas till aktivitet. I en avslutande del skall jag därför helt kort analysera de attityder till demokratin inom fackföreningsrörelsen som finns i det material Leif Lewin och hans kollegor samlat in. Är det så, kan man fråga sig, att kritiken inom organisationen är enhetlig och endimensionell eller finns flera typer av missnöje som tar sig olika uttryck? Hur förhåller sig partisympatier och ideologi till attityder om demokratin inom fackföreningsrörelsen.

4.2 Är den interna kritiken endimensionellt strukturerad?

Nio av frågorna i Lewins fackföreningsundersökning gäller medlemmarnas egna attityder till den interna demokratin och vad facket åstadkommer på sitt huvudområde; avtalsförhandlingarna. Det finns möjligen skäl att anta att den interna kritiken mot förtroendevalda, anställda och deras verksamhet är enhetlig och endimensionellt strukturerad. En närmare analys visar emellertid att så inte är fallet.

Tabell 6 visar att flera av variablerna skalar parvis mycket starkt, såsom åsikten att styrelsens arbete inte inger förtroende och att styrelsen inte tar hänsyn till arbetarnas synpunkter. Samtidigt finns flera andra variabler som inte synes kunna ingå i ett kumulativt skalningsmönster med de andra. Det kluster av frågor som skalar någorlunda väl med varandra parvis har rutats in i tabellen.

En beräkning av Loevingers H och H_i bekräftar att det här inte är fråga om någon enhetlig attityd. H blir inte högre än .24 och de enskilda variabelvärdena ligger omkring .30 och därunder.

När de nio frågor om attityder till den interna demokratin analyseras i en promaxroterad trefaktorslösning, framträder ett intressant mönster (se Tabell 7).

Tabell 6: Loevingers H för samband mellan intern kritik

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 Styrelseledamöter sitter för länge		.14	.16	.29	.30	.14	.15	.27	.28
2 Fler kandidater borde finnas vid val	.14		.04	.06	.04	.01	.05	.07	.05
3 Frågor finns som avdelningen inte ägnar sig tillräckligt mycket åt	.16	.04		.23	.22	.23	.07	.26	.29
4 Funktionärer utmärks av pampvälde	.29	.06	.23		.52	.48	.51	.38	.16
5 Omb.män har för stort inflytande	.29	.04	.22	.52		.55	.44	.36	.13
6 Styrelsens arbete inger ej förtroende	.14	.01	.23	.48	.55		.34	.70	.32
7 Avskaffa det representativa systemet	.15	.05	.07	.51	.44	.34		.40	.14
8 Styrelse. tar ej hänsyn till arb synpunkter	.27	.07	.26	.38	.36	.70	.40		.15
9 Ej nöjd med senaste avtalet	.28	.05	.29	.16	.13	.33	.14	.15	

Anm: Observera att vissa av påståendena givits en negerad innebörd för att kunna skalas mot övriga variabler

Synpunkterna på den interna demokratin inom fackför-
eningsrörelsen utkristalliserar sig i tre urskiljbara di-
mensioner. En väl sammanhållen dimension bildas av
åsikter om ett allt för stort avstånd mellan å ena sidan
medlemmarna, och å den andra sidan funktionärer och
förtroendevalda. En endimensionell skalning av vari-
ablerna inom denna dimension visar att $H=.45$. Di-
mensionen pekar ut ett missnöje med maktförhållan-
den inom organisationen.

En annan typ av missnöje laddar på den andra fak-
torn. De två frågor som laddar starkt gäller missnöje
med innehållet i den fackliga verksamheten och resulta-
tet därav. På denna faktor laddar även en tredje fråga
som inte enhetligt kan föras till denna dimension. Dels
laddar den svagt på två av faktorerna, dels visar en

mokken-skalning att frågan om huruvida styrelseleda-
möterna sitter för länge skalar så dåligt som $H_i=.19$
mot de andra två.⁴⁵

En enda fråga laddar starkt på den tredje faktorn.
Här återfinns den principiella synpunkten om nyttan av
pluralism vid val av styrelse. Denna åsikt är uppen-
barligen inte nödvändigtvis kopplad till missnöje med
maktförhållanden eller kritik mot politikens innehåll
och resultat.

4.3 Sambandet partisympatier, ideologi och kritik

Inställningen till förtroendevalda, anställda och det re-
sultat dessa åstadkommer är alltså mångdimensionellt
strukturerat; det är möjligt att urskilja tre huvuddimen-
sioner.

Tabell 7: Medlemmarnas attityder till den interna demokratin

	F1	F2	F3	h2
Ombudsmännen har för stort inflytande	75	-3	0	54
Toppfunktionärer utmärks av pampvälde	71	-2	1	50
Avskaffa representativa systemet	71	-18	6	47
Styrelsen tar ej hänsyn till arb. synpunkter	62	14	3	46
Styrelsens arbete inger förtroende	-50	-28	16	43
Frågor finns som avdelningen inte ägnar sig tillräckligt mycket åt	-7	75	2	54
Nöjd med senaste avtalet	1	-64	3	40
Styrelseledamöter sitter för länge	9	44	42	41
Fler kandidater borde finnas vid val	-2	-5	92	84
Egenvärde	2.00	1.19	1.04	
Andel förklarad varians	22.2	13.2	11.6	
Total andel förklarad varians: 47.0				

Anm: Promax-roterad 3-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100)

Tabell 8: Pearson's *r* för sambanden mellan ideologi, partisympati och missnöje

	Missnöje med		
	makt- förhållanden	innehåll/ resultat	bristande pluralism
Socialisera	.09	.12	-.03
Solidaritet med lågavlönade	-.04	-.10	.03
Först jobb till svenskar/för lätt få socialbidrag	-.00	-.02	.00
Borgerlig-företagarvänlig	.14	.04	.00
Sverige ett klassamh/ej lönestopp	.04	.03	.00
Borgerliga partisympatier	.06	-.10	-.02
Facklig aktivitet	-.07	.00	.08

Anm: Till kategorin borgerliga partisympatier har hänförs även de som på frågan om vilket parti de sympatiserar med svarat borgerligt utan specificering. Till det andra variabelvärdet i denna variabel har de som svarat att de sympatiserar med socialdemokraterna eller kommunisterna hänförs.

Då synen på den interna demokratin och dess problem inte låter sig beskrivas i en enda dimension, väcks omedelbart nästa intressanta fråga: Är de tre skilda dimensionerna starkare eller svagare kopplade till medlemmarnas partisympatier eller ideologi? Är det så, att aktiva inom fackföreningsrörelsen är mindre kritiska i något av dessa avseenden, än vad passiva medlemmar är?

De flerdimensionella analyser som utförts ovan ger möjlighet att söka svar på dessa frågor. Resultatet av den faktoranalys som redovisas i Tabell 3 ger vid handen att medlemmarnas åsikter bildar fem kluster som sins emellan är mer eller mindre väl sammanhållna. Dessa fem dimensioner av åsikter används i de ideologiindex som återfinns i Tabell 8. Tabellen visar även korrelationer mellan det aktivitetsindex som utkristalliserade sig som ett resultat av faktoranalysen av Lewins opinionsbildningsvariabel (Tabell 4) och de tre dimensionerna av internt missnöje.⁴⁶ Dessutom kan man utläsa sambanden mellan partisympatier och den interna kritiken.

Det allmänna intrycket av tabellen är att sambanden över lag är mycket svaga. Man kan knappast konstatera några starka samband mellan ideologi, aktivitet och partisympatier å ena sidan, och internt missnöje å den andra. Emellertid är det möjligt att utläsa vissa tendenser ur tabellerna. Borgerliga åsikter tenderar att vara något starkare knutna till missnöje med interna maktförhållanden än missnöje med resultat och innehåll. Borgerliga-företagarvänliga åsikter visar den starkaste korrelationen med kritik mot interna maktförhållanden. Sambandet med kritik mot innehåll och resultat är däremot nära nog obefintligt. Borgerliga partisympatier korrelerar svagt positivt med kritik mot maktförhållanden, men märkbart *negativt* med kritik mot innehåll och resultat.

Tabell 9: Partisympatier och missnöje med maktförhållanden (procentfördelning)

	B	S	K	Ö
Missnöjda	59	48	69	55
Ej missnöjda	41	52	31	45
	100 (247)	100 (1103)	100 (196)	100 (91)

Anm: B=Borgerliga partisympatier; S=Socialdemokrater; K=Kommunister; Ö=Övriga

Tabell 10: Partisympatier och missnöje med innehåll och resultat (procentfördelning)

	B	S	K	Ö
Missnöjda	51	61	77	52
Ej missnöjda	49	39	23	48
	100 (251)	100 (1109)	100 (196)	100 (96)

Vid närmare betraktande av de procentuella fördelningarna mellan partisympati och de skilda missnöjesdimensionerna (tabell 9 och 10), bekräftas intrycket att det finns en tydlig skillnad i inställningen till den interna demokratins problem, beroende på vilket problem som avses. Medlemmar med borgerliga partisympatier är i större utsträckning benägna att kritisera sin fackförening för problem i den interna maktstrukturen än att visa missnöje med innehåll och resultat. Det omvända förhållandet gäller för kommunister.⁴⁷

Den stora skillnaden finner vi emellertid bland medlemmar som anser att socialdemokraterna är det bästa partiet. Medan över hälften av dessa medlemmar inte

uttrycker något missnöje med den interna maktstrukturen, är de i större utsträckning än sina borgerliga föreningskamrater benägna att rikta kritik mot vad fackföreningen sysslar med och åstadkommer. Man kan således konstatera att sambandet mellan partisympatier och kritik mot innehåll och resultat är linjärt, medan förhållandet mellan partisympatier och missnöje med maktförhållanden är kurvlinjärt. Detta förklarar varför sambanden för partisympatier och missnöje i Tabell 8 i ena fallet är svagt positivt, i det andra något starkare negativt.

Inställningen till den tredje typen av missnöje, åsikten om bristande pluralism vid styrelsevalen visar som vi sett mycket svagt samband med den politiska vänsterhöger-skalan. Ungefär 65 % av såväl borgare, socialdemokrater som kommunister skulle välkomna styrelseval med fler kandidater. 74 % i kategorin övriga delar den åsikten (visas ej i tabellform). Möjligen kunde man här förvänta sig kommunistiska partisympatisörer borde vurma mer för denna fråga, men så är inte fallet.

Att teckna en bild av fackföreningsmedlemmarnas syn på den interna demokratin i endimensionella termer, innebär uppenbarligen en långtgående förenkling. En mer nyanserad bild måste åtminstone ta hänsyn till tre olika typer av kritik. Missnöje med ombudsmännens starka inflytande, förtroendemannens arbete och hela det representativa systemet är inte med nödvändighet kopplad till missnöje med resultat och innehåll. De interna diskussionerna om fackföreningsrörelsens problem och förtjänster vad avser demokrati frågor, låter sig således inte enkelt beskrivas som en höger – vänster fråga, eller ens som en fråga om socialdemokratiska värderingar eller ej. Inte bara medlemmar med borgerliga eller kommunistiska åsikter riktar kritik mot den interna demokratin i LO. Även socialdemokrater instämmer i avsevärd utsträckning. Medan borgerliga partisympatisörer vill radera (och eventuellt omskapa) hela maktstrukturen, accepterar socialdemokrater i större utsträckning dess ramar och visar istället mer missnöje med innehåll och resultat.

5. Sammanfattning

I denna studie har jag undersökt tre saker.

För det första har jag med Mekkenskalning och faktoranalys undersökt om Leif Lewins operationalisering av begreppet allmänanda är endimensionellt strukturerat. Båda analyserna visar att så inte är fallet.

Därefter har jag granskat Lewins operationalisering av opinionsbildningsvariabeln. Med två faktoranalyser har jag där visat att de teoretiskt konstruerade dimensioner detta begrepp består av, inte har operationaliserats på ett sådant sätt att dimensionerna står att återfinna i det empiriska materialet.

Slutligen har reanalyser på grundval av materialet i fackföreningsundersökningen visat att den kritik som riktats från medlemmarna mot den interna demokratin är multidimensionellt strukturerad. Dels finns ett missnöje med funktionärer och förtroendevaldas arbete och med hela det representativa systemet, som borgerliga och kommunistiska medlemmar framför. Majoriteten av de medlemmar som sympatiserar med det socialdemokratiska partiet instämmer inte i denna kritik. Där emot är socialdemokrater i större utsträckning än borgerliga medlemmar benägna att uttrycka en annan typ av kritik som riktar sig mot innehållet i och resultatet av den fackliga verksamheten. En tredje typ av missnöje, som inte är empiriskt kopplad till de andra två, gäller de få alternativ som erbjuds vid valet till styrelser. Denna kritik är jämt fördelad mellan borgerliga, socialdemokratiska och kommunistiska partisympatisörer. Oavsett hur missnöjet är strukturerat finns emellertid anledning att inte enbart, som Lewin gör i sin undersökning, betrakta missnöje som ett positivt värde för den interna demokratin. Rimligen bör inte utbrett missnöje tolkas som en indikation på att den demokratiska situationen i tex en organisation är tillfredsställande. Det kan däremot tolkas så att det finns en medvetenhet om vissa problem och att den medvetenheten under vissa omständigheter kan bli en viktig drivkraft i det förändringsarbete som behövs för att lösa problemen. Möjligen kan man normativt föredra någon av dessa dimensioner av internt missnöje som mer positivt för demokratin i förhållande till de andra.

Leif Lewins fackföreningsundersökning har utförts med mycket djärva grepp. Detta har både bidragit till att göra boken till spännande läsning och inbjudit till allvarlig kritik. Kritiken som riktats mot operationaliseringar och indexkonstruktion har efter analyserna i denna studie visat sig vara väl grundad.

Noter

- ¹ Lewin 1970
- ² Lewin 1977 s 41
- ³ Lewin 1977 s 35
- ⁴ Lewin 1977 s 48
- ⁵ I undersökningen ingick även variabeln *Beslut och icke-beslut*. Resultatet från denna delundersökning redovisas dock "preliminärt och ytterst summariskt", då denna del var föremål för en separat doktorsavhandling inom ramen för projektet. Se Svärd 1982
- ⁶ Lewin 1977 s 179
- ⁷ Dessa "normativa kriterium" grundar sig, enligt Lewin på "rimlighetsbedömningar" (s 191). Avdelningar som i någon av de tre variablerna hamnar inom en säkerhetszon på 3, 1,2, respektive 3,3 %

- granskas extra noga enligt särskilda tolkningsregler. (s 193 f) Gränsdragningen kritiserar av Boström 1988 s 228
- ⁸ Lewin 1977 s 222 och s 231
- ⁹ Lewin 1977 s 239
- ¹⁰ Lewin 1977 s 240
- ¹¹ Schwerin 1981 s 542
- ¹² Boström 1988 s 227
- ¹³ Studien bygger således på reanalyser av Lewins empiriska material. Materialet har ställts till mitt förfogande av SSD
- ¹⁴ För företrädare för denna demokratisyn se tex Jörgen Westerståhls presentation av kommunalforskningsprojektet 1970 (s 43) eller Lars Strömbergs avhandling 1974 s 30
- ¹⁵ Boström (1988) anser att det är oklart om allmänanda är ett demokratikriterium eller en önskvärd effekt av den interaktiva demokratin (s 230). Här följs den senare, enligt min mening rimligare tolkningen. Denna oklarhet har emellertid ingen avgörande betydelse för framställningen i denna studie.
- ¹⁶ Denna operationalisering kan från flera perspektiv ifrågasättas. Exempelvis anser Torbjörn Tännsjö att det är mycket märkligt när Lewin specificerar begreppet så "Att uppvisa allmänanda blir att dela en central föreställning med den svenska hög-socialdemokratin i LO's ledning, varken mer eller mindre." Tännsjö 1979 s 30. Se även Schwerin 1981 s 542
- ¹⁷ Kodboken s 13, 15. Frågeformuleringarna och tolkningen är inte invändningsfri. Torbjörn Tännsjö har i sin recension av boken hävdad att "Samtliga dessa frågor lider av den bristen, att de för att alls bli meningsfulla, förutsätter vissa empiriska samband, vilka faktiskt bestrids av radikala fackföreningsmedlemmar, vänstersocialdemokrater och partilösa." (Tännsjö 1979 s 31)
- En liknande invändning kan riktas mot fråga ett. En möjlighet, som Lewin inte kommenterar, är att medlemmarna i stor utsträckning själva kan tänkas vara lågavlönade, och således inte beredda att avstå från en lönehöjning. Man bör även notera, vilket inte heller Lewin gör, att frågan om att avstå lönehöjning är formulerad som en delfråga till "allmänt stöd till låginkomsttagare" när den ställs till centralt förtroendevalda. (Kodboken s 42). Det finns anledning att misstänka att denna frågeformulering som innebär att man explicitgör anknytningen till den solidariska lönepolitiken, har förstärkt skillnaderna mellan centralt förtroendevalda och övriga.
- ¹⁸ Lewin 1977 s 133
- ¹⁹ På samma sätt ser Lewin avvikelser från "ideologiskt rätta svar" (dvs svar som avviker från LO's officiella ställningstagande) som ett mått på "hur styrelsen lyckats med sin skolning" av medlemmarna (s 165). "Ledarskapsuppfattning" är att "ibland i det ideologiska skolningsarbetet ... gå emot medlemmarnas åsikter" (s 166)
- ²⁰ Lewin 1977 s 221
- ²¹ Lewin 1977 s 221
- ²² Mokken 1971 s 1 f
- ²³ Mokken 1971 s 3
- ²⁴ Pearson's r för sambanden mellan fråga 1-2=.313; 1-3=-.014; 2-3=-.056. Observera att tredje frågan omkodats så att den bör utläsas "Ej fel att slå ut företag", i syfte att kunna genomföra den endimensionella analysen nedan.
- ²⁵ Genom att undersöka hur väl variablerna skalar parvis neutraliseras eventuella effekter av sneda marginalfördelningar. Se Blomberg 1986 s 6 och dennes referenser
- ²⁶ Kodboken s 14
- ²⁷ Det finns två huvudalternativ för faktoranalytiska beräkningar: egentlig faktoranalys och principal-komponentanalys. (Se Kirkpatrick 1974 s 240). Här, liksom i övrigt i denna framställning, har den senare metoden använts (även om metoden i den löpande texten benämns faktoranalys). Kaisers kriterium innebär att enbart faktorer med egenvärde (förklarad varians) större än 1.0 tas med vid en eventuell rotering (Se Kim & Mueller 1978 s 43 f och Kirkpatrick 1974 s 250). De initiala faktorlösningarna redovisas här inte i separata tabeller.
- ²⁸ Eftersom det inte på förhand är möjligt att förutsäga relationen mellan faktorerna har både ortogonal (varimax) och oblique (promax) roteringar utförts. (Om rotering se tex Kim & Mueller 1978 kap III.) Det visar sig att det finns (svaga) korrelationer mellan faktorerna ($r_{F1-F2} = .19$). Därför redovisas resultatet av promaxroteringen. Strukturen i faktormönstret påverkas emellertid inte av valet av roteringsteknik. Standardiserade regressionskoefficienterna (som hämtas från pattern-matrix-lösningen) visar faktorladdningarna efter kontroll för andra faktorer inverkan på sambandet faktor-variabel. En oblique rotering ger även en lösning i form av en 'structure matrix' som visar korrelationerna mellan faktor och variabel före kontroll. Denna lösning redovisas emellertid inte här
- ²⁹ Detta skulle möjligen stödja Tännsjö's kritik om att vänsterradikaler inte kan besvara frågan entydigt. Se ovan not 7.
- ³⁰ Detta speglar förmodligen ett annat problem med en av Lewins frågeformuleringar. Frågan om kollektivanslutningen fångar inte upp de olika dimensioner som denna problematik i sig själv rymmer. Kritiken mot kollektiv anslutning kommer från såväl höger som vänster, från såväl borgerligt sinnade personer som från socialdemokrater och kommunister (obs att frågan laddar negativt på kommunist-faktorn). Kritiken är dock något olikartad. En borgerlig ståndpunkt grundar sig på idéer om individens förhållande till kollektivet och man menar att kollektivanslutning är direkt skadligt för demokratin. En av flera vänsterståndpunkter är att anslutningsformen är demokratiskt acceptabel (och orimlig att tex lagstifta emot - föreningsrätten!!) men att det kan innebära problem för det parti som blir ut-

- satt för det eller att det av andra skäl är en olämplig form. Jmf Tännsjö 1979 s 33
- ³¹ Lewin 1977 s 40
- ³² Lewin 1977 s 46
- ³³ Lewin s 177 ff. Detta kan givetvis ifrågasättas se t ex Tännsjö 1978 s 34
- ³⁴ Boström 1988 s 228
- ³⁵ Att här kritiskt granska varje variabel skulle föra resonemanget alltför långt. Notabelt är att en medlem som anser att kollektivanslutning är en riktig form för medlemskap i ett politiskt parti, bidrar med en minuspoäng, en styrelseledamot med två. En avdelning där samtliga undersöka medlemmar och styrelseledamöter är för kollektivanslutning anses därför, i Lewins ögon, fungera mycket dåligt. En avdelning där samtliga medlemmar är för, men där samtliga styrelseledamöter är mot kollektivanslutning, anses i detta fall fungera väsentligen mycket bättre
- ³⁶ Vid analysen har några av variablerna dikotomiseras så att analysen på bästa möjliga sätt följer Lewins indelningar. Om metodiska överväganden i samband med faktoranalysen se not 27 och 28
- ³⁷ I den sammanslagna variabeln opinionsbildning ingår såväl medlemmars som avdelningsstyrelseledamöters och sektionstyrelseledamöters attityder. Här analyseras endast avdelningsstyrelseledamöterna. Jag anser det överflödigt att även pröva den teoretiska dimensionskonstruktionen för ledamöter i sektionstyrelser
- ³⁸ Michelletti (1984) talar om att "förankra beslut"
- ³⁹ Se t ex Heckscher 1951 s 266 och 268
- ⁴⁰ Se t ex Crouch 1983 s 455. Micheletti 1985 analyserar TCO med utgångspunkt från korporatism- och pluralismdiskussionen
- ⁴¹ Lewin 1977 s 51
- ⁴² Lewin 1977 s 170
- ⁴³ Både den positiva hållningen till missnöje och måttet på förekomsten av vilda strejker kan givetvis ifrågasättas. Se t ex Tännsjö 1978 s 29 och Schwerin 1981 s 542
- ⁴⁴ Lewin 1977 s 147
- ⁴⁵ Denna fråga ingår av det skälet inte i det index som konstrueras nedan
- ⁴⁶ De variabler som i respektive tabeller markerats därför att de laddar högt på mer än en faktor, har inte tagits med i indexkonstruktionerna
- ⁴⁷ Observera att kommunisterna är överrepresenterade i urvalet.

Referenser

- Blomberg, Göran, 1986; *Deltagandets dimensionalitet* (Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen: stencil)
- Boström, Bengt-Ove, 1988; *Samtal om Demokrati* (Lund: Doxa)
- Crouch, Colin, 1983; Pluralism and the New Corporatism: A Rejoinder i *Political Studies* XXXI s 452-460

- Heckscher, Gunnar, 1951; *Staten och organisationerna*. Andra reviderade upplagan (Stockholm: Kooperativa förbundet)
- Kim, Jae-On & Mueller, Charles, 1978; *Factor Analysis Statistical Methods and Practical Issues* (London: Sage Publications)
- Kirkpatrick, Samuel A, 1974; *Quantitative Analysis of Political data* (Merril)
- Kodbok till fackföreningsundersökningen. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala nr 74
- Lewin, Leif, 1970; *Folket och Eliterna* (Stockholm: Almqvist & Wiksell)
- Lewin, Leif, 1977; *Vem styr facket?* (Stockholm: Rabén & Sjögren)
- Micheletti, Michele, 1985; *Organizing interest and organized protest* Stockholm Studies in politics nr 29 (Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen)
- Mokken, R J 1971; *A theory and procedure of scale analysis* (Paris: Mouton)
- Schwerin, Don, 1981; *Governing trade Unions in Sweden*. Recension i *The American Political Science Review* Vol 75 s 541-543
- Strömberg, Lars, 1974; *Väljare och valda*. Avhandlingsserien nr 32 (Göteborg: stencil)
- Svärd, Sven-Erik, 1982; *Icke-beslut - Maktens andra ansikte* (Stockholm: Norstedts)
- Tännsjö, Torbjörn, 1979; Leif Lewins mätningar av svensk fackföreningsdemokrati i *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 1 s 27-36
- Westerståhl, Jörgen, 1970; *Ett forskningsprogram* (Stockholm: Almqvist & Wiksell)

Genmåle

PerOla Öberg har genomfört ytterligare analyser av det material som samlades in 1974 i samband med undersökningen av den svenska fackföreningsrörelsens interna demokrati. Avsikten har bl a varit att undersöka om sammanslagningen av variablerna har skett på ett sådant sätt att de ger ett endimensionellt mått. Härvid används en av Mokken anvisad metod samt faktoranalys. Båda metoderna visar att de sammanslagna variablerna inte är endimensionella.

Vi påstås därmed "ha kringgått grundläggande regler för konstruktion av index" eller som Öberg också uttrycker sig: "Den metod som Mokken anvisat, ger en utmärkt möjlighet att kontrollera om Lewins sammanslagningar är lyckade eller ej".

När man analyserar ett material kan man antingen göra detta genom att pröva hypoteser som uppställts oberoende av undersökningsmaterialet eller genom att söka efter en modell genom att studera insamlade data. Den första metoden är den klassiska medan den senare metoden, ofta kallad explorativ dataanalys, började till-